
HİKMET MERKEZLİ İSLÂM ANLAYIŞININ KÜRESEL BARIŞA KATKISI

Yrd. Doç. Dr. Osman ORAL

Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Kelâm ve İtikadî İslâm Mezhepleri Anabilimdalı YOZGAT

osman.oral@bozok.edu.tr

The Contribution of Islamic Understanding Based on Wisdom to the Global Peace

Abstract: The disputes arising in the first century of Islam were made generally about faith, deeds, destiny, free will, freedom and the Caliphate. The issues including deeds as integral part of faith, practicing greatest sin as a reason for becoming infidel and acknowledgment of politics and Caliphate as act of faith enforce society to fight. As a reaction to religious understanding, which encourages blaming others as infidels, extorting their goods and promoting violence, some scholars promoted tolerance and reinterpretation of religion with wisdom, tranquility and peace. According to them there is a wisdom in everything that God has created and nothing in the universe is in vain. For them, humanity has capacity to grasp the wisdom in the holy books of the God and his creation and understand of religion as a tool for determining peace in the society and among people. They felt certain that Muslims should advocate this understanding of Islam to pass on to future generations. The basic philosophy of the wisdom-based Islamic concept system is to understand the relationship between material and spiritual worlds. According to this understanding Muslims should take into consideration not only this world, but also hereafter and spirituality when they intend to practice their personal and social roles. Hence Muslims should reinterpret Islam according to its original wisdom, create better society that promotes universal peace, show that Islam is not a religion of violence, and try to demonstrate that it is a religion of peace and tranquility. In this paper, it is aimed to set forth views of Mutazila scholars, which are focused on wisdom, as well as thoughts of Hanafi-Maturidi scholars about universal peace in their works about peace, faith-Islam unity, religion, Sharia and politics.

Keywords: Islam, Faith, Wisdom, Peace

İslâm düşünce tarihinde problemleri çözüm arayışlarında ortaya atılan hikmet düşüncesi, gâiyyet, illiyyet, ilâhî inâyet, nizâm ve gâye kavramları çerçevesinde, kâinatın işleyişi, canlılar için neyin iyi neyin kötü olduğundan tutun da, Allah-insan ilişkisine kadar gayet geniş bir sahada işlenegelmiş, ilahî fiillerin yaratılışı, dinde mevcut hükümlerin anlaşılması, yorumlanması ve yeni olaylara yansıtılması faaliyetinin odağında yer almıştır. Evreni ve içindekileri hikmetle görmek, Allah tasavvurunu isim, sıfat ve fiillerdeki hikmeti tanıtmak, evreni ve yaratılıştaki hikmeti aklî melekeleri kullanarak

tefekkürle idrâk etme, dolayısıyla hikmet dolu dünyayı insanca huzurlu ve mutlu yaşadktan sonra âhirette ebedî saadeti elde edebilme çabası hikmet merkezli anlayışın düşünce sistemidir (Oral, 2014: IV). Buna göre anlamlı ve mutlu bir hayatın unsurlarından biri de onu hikmetine yani amaç ve gâyesine göre yaşamaktır (İzmirli,1981: 288, 289, 295). Buna göre Allah'ın yarattığı her şeyin hikmeti, amacı ve gâyesi vardır, âlemde hiçbir şey boşu boşuna gelişi güzel yaratılmamıştır (Bilmen, 1959: 226).

İslâm Tarihi'nde Cemel, Siffin, Hakem ve Nehrevan olaylarından sonra amelin imandan bir cüz sayılması, büyük günah işleyenin tekfiri, hilâfet ve siyâset konularının inanç konularından sayılması vb. gibi bazı görüşler, İslâm toplumlarını ayırttırdı. Büyük günah sebebiyle insanları küfre sokup dışlayan, öldürmeyi ve malını ganimet gören, siyaseti inanç meselesi haline getiren akımların ifrat ve tefrit anlayışlarına karşılık Müslümanların çoğunluğunu oluşturan Ehl-i sünnet'in, hikmetli, itidâlli, hoşgörülü anlayış ve yaklaşımlarla birleştirici olmaya yönelik çabalar sarfettiği söylenebilir.

Bu tebliğde önce hikmet kavramını anlamı özetlendikten sonra, ihtilâf olmuş veya olabilecek bazı konularda ifrat ve tefrit dini anlayış ve görüşleri birleştirip kaynaştırdığı, itidal görüşleri sergilediğini düşündüğümüz Hanefi-Mâtürîdî geleneğin akıl, özgürlük, sorumluluk, iman-İslâm, büyük günah, din-siyaset vb. gibi evrensel barışa katkı sağlayan hikmet merkezli bazı görüşleri incelenip değerlendirilecektir.

1.Hikmet Kavramı

Hikmet, "*hüküm ve ihkâm, derin ve yararlı bilgi, bilgelik, gizli neden âdilâne yargıda bulunmak, bilmek, anlamak, sakındırmak, zulümden alıkoymak*" manalarına gelir (İbn Manzur, trs: XXII/141; İsfehânî, 1992: 12). İnsanı zulümden, cehâletten alıkoyan, engelleyen bir özellik olup ilim ve akılla gerçeğin bulunmasıdır (İbn Faris, trs: II/91). Tecrübe ürünü söz ve vecize ile (Goldziher, 1993: 16), yapılan işin sağlam ve güzel yapılmasına da hikmet denilir (Cevherî, 1761: V/1901). Zıddı sefeh olan hikmet, "adâlet" kelimesine de karşılık gelir (İbn Sina, 1953: 14; Özcan, 1988: 45; Uludağ, 2009: 13).

Kur'ân'da hikmet, fiil, mastar ve isim olarak 210 âyette geçer (Abdulbaki, 1982: 213). İnsanların Allah'ın yolu İslâma hikmetle davet edilmesi istenir (Nahl, 16/125). Âyetlerin genelinde hikmet, akıl, anlayış, doğru görüş, bilgi ve bildiğiyle amel etmek, insanın gücü ölçüsünde, varlıkların bütün hallerini olduğu gibi bilmek, yapılan işin, bilgiye dayanması gerektiği şeklinde yorumlanır (Mukâtil, 1993: 28). Abdullah b. Abbas hakkında Hz. Peygamber'in "*Allahım! Ona hikmeti ve Kitab'ın te'vilini öğret*" (Buhâri, 1981: "F.Sahabe" 24) diye duâ etmesi, İbn Abbas'ın Kur'ân'ı anlama ve yorumlamasında şöhret bulması hikmet'in "*Kur'ân'ı isabetli ve doğru yorumlama*" manasında olduğu da söylenebilir.

Hikmet, İslamî disiplinlerinde çeşitli şekillerde anlamlandırılmıştır. İslâm filozoflarından Kindi ve Farabi'ye göre, felsefe ile hikmet aynı anlamdadır (Kindi, 1994: 5; Farabi, 1990: 76). İlmü'l-gâye saf hikmetin ifadesi olan bir

metafizik disiplin olarak görülmüştür (Aydın, 1980: 206, 207). Tasavvuf ehline göre *görüntünün ötesi, içyüzü, sır perdesi* manasına gelen hikmet, ilâhî sır ve gerçeklerin bilgisi, varlıkların var oluş amaç ve gayelerinin kavranabilmesi, sebeplerle bunların sonuçları arasındaki ilişkilerde ilâhî irâdenin rolünün anlaşılabilmesi anlamında *ledünnî* bilgidir (Kehf, 18/65; Cebecioğlu, 2004: 263).

Kelâm İlmi'nde hikmet, Allah'ın Hakîm ismi ve sıfatı ile yaratılışa ilgili "*ilâhî fiillerin hikmeti*" bağlamında ele alınıp tartışılmıştır. Mütakellimlere göre yaratılıştaki hikmet, başlangıçta gerekli görülen sevkedici bir âmil olarak değil, Allah'ın fiillerinin bir sonucu olarak anlaşılmalıdır (Kutluer-Özervarlı, 1998: XVII/503). O halde hikmet, "*her şeyi yerli yerine koymada isabetli olmak ve her hak sahibine hakkını verip kimsenin hakkını yememek*"tir (Mâtürîdî, 2005: 37; 2006: II/261). Tesadüf ve ince ayar işleyen sistem arasındaki zıtlıktan hareket edilerek, bu ince ayar işleyen sistem fikri üzerinden, alemin yaratılış hikmetine geçilmiştir (Düzgün, 2012: 216; 2013: 87). Mu'tezile, genel olarak Allah'ın fiillerinin bir hikmet ve illete, bir gâye ve amaca dayandığını kabul eder, Allah'ın fiillerinde mutlaka bir hikmet ve maksadın bulunması gerektiğini savunur (Kâdî Abdulcebbar, 1962: 91, 138). Hikmetli fiil işlemek Allah için zorunludur, kulları için en iyi (aslah) olanı yapmak da zorundadır (Kâdî Abdulcebbar, 1962: XI/91).

Eş'arî hikmeti "ilim" manasında aldığı anda Allah'ın fiillerinde ve irâdesinde hikmetin bulunduğunu kabul eder, "Yaratılış" ve "Fiil" olduğunda ise hikmeti kabul etmez (Eş'arî, 1953: 24, 83). Yani Eş'arîler mutlak irâde ve kudretini sınırlandıracağı endişesiyle Allah'ın fiillerini bir hikmet, illet ve gâyeye dayanma zorunluluğundan kaçınmışlar, bunun yerine onlar "*ilahi fiiller yüce Allah'ın ezeli irâde ve bilgisiyile meydana geldiği için hikmetlidir*" (Nesefi, 2010: II/505-506; Gölcük, 1997: 283) demişlerdir. Yine Eş'ariler Allah'ın tekvin sıfatını ayrı, başlı başına bir sıfat olarak görmez, bu sıfatı Allah'ın "Kudret" sıfatı ile ifade ederler (İzmirli, 1981: II/127). Eş'arilerin aksine Mâtürîdîlere göre Yüce Allah'ın ezeli ve ebedî "*Hikmet*" sıfatı ve "*Hakîm*" ismi de vardır (Mâtürîdî, 2005: 66, 67; 2006: IX/187; Nesefi, 2010: II/505).

Her şeyi hikmetle yaratan yaratıcının anlayamadığımız birçok gâyesinin bulunduğunu söyleyen Mâtürîdî, gâye ve hikmet delili ile Yaratıcı'nın varlığını delillendirir. İhtiyaçlardan münezzeh Allah'ın fiilini kendisinin yararlanacağı bir hikmet için yarattığını düşünmenin abes olduğunu da belirtir (Mâtürîdî, 2005: 252, 273, 373). Mu'tezile ile Mâtürîdîler, *Allah'ın yarattığı ve emrettiği her şeyde bir hikmet, maslahat, sebep ve illet vardır, insan aklı tarafından bu hikmet kavranabilir* derken Cebriye ve Eş'ariler, bu çeşit bir hikmet ve illeti ise kabul etmemektedirler. Diğer bir deyişle Allah'ın fiillerindeki hikmet ve maslahatın *vücub ve zarûret* yoluyla mevcut olduğu (İhvanu's-Safâ, 1995: I/57, 81; Kâdî Abdulcebbar, 1962: XI/91) gibi görüşlere karşılık, Hanefi-Mâtürîdî anlayışta ilâhî fiillerdeki hikmet ve maslahat *lütuf, ihsan, atâ, âtîfet* yoluyla mevcuttur (Oral, 2014: 53). Âlemin yaratılışı, nübüvvet vb. ilahî fiiller hep hikmet merkezlidir, aksi ise sefeh, abes ve

gâyesizliktir. Yaratıcıdan hikmetsiz iş zuhûr etmez. Bize göre kötü zannettiğimiz başka varlıklara göre iyi olan Allah'ın bütün fiilleri hikmet üzeredir. Her yaratılan şeyin bir sebebi ve bilemediğimiz (Corbin, 1928: 150) bir çok hikmeti vardır (Mâtürîdî, 2006: VIII/217, 218).

Aklını kullanıp diğer canlılardan ayrılan, yaratılmışların en şerefli-si/*eşref-i mahlûkât* insanın, bu dünyada sorumluluğu, âhirette de karşılığı vardır. Kulun görevi de kâinat âyetlerini aklî istidlâl yaparak okumak, Yaratana kul olup O'nun gönderdiği kelime olarak barışı ifade eden İslâmı, barış, huzur ve güvenin sağlanması için, önce ferd sonra da bütün insanların mal, can, nesil, din ve akıllarını korumayı hedeflemektir. Hikmetlerle bezemiş Kur'ân'ı ve İslâm'ı kabul eden, bir anlamda zaten barışın, huzur ve güvenin kaynağı olacağına dair söz veren, şiddet ve terörü değil, barışı esas alan kişi demektir. İslâm'ın gönderiliş hikmeti de insanları dünyada ve âhirette barışa, huzura ve mutluluğa erdirmek, insanca yaşamasını te'min etmektir (Mâtürîdî, 2005: 630).

Hikmet, dini anlamamıza ve muhafaza etmemize yardımcı olur ve insan soyunun hayatı için önemli olduğuna inanılan çeşitli etkinliklere girişmemizi sağlayan, yaratıcıyı ve fiillerini tanımaya yardımcı kavramlardandır. İnsan hür seçimi yani özgür iradesiyle yaptığı işlerinde doğruyu yanlış hikmetle ayırt eder. Güzel tedbir, işlek zihin, parlak görüş ve isabetli tahmin hikmetin ana unsurlarını teşkil eder (Mâtürîdî, 2006: I/246, II/188; Gazâlî, 1989: III/127). Hikmetin anlamını ve çeşitli disiplinlerde algılanmasını özetledikten sonra hikmet bakış açısı ile barışa yönelik ifrat ve tefritten uzak bazı itidal görüşlere geçelim.

2. Barışa Yönelik Bazı İtidal Görüşler

2.1. Akıl

İslâm düşünce tarihinde akıl, tarifi, mahiyeti ve nakil ile ilişkisi bakımından incelenmiştir. Vahye çok önem verip aklı dışlayan veya akla çok değer verip vahyi dışlayan akım ve oluşumlara karşı Hanefi-Mâtürîdî anlayışında, hikmetle yaratılan akıl konusunda itidalî görüşler sergilenip, akla ve vahye gereken değer verilmiştir. İnsanı canlılardan ayırıp sorumlu kılan temyiz gücü, düşünme ve anlama melekesi olan akıl, madde ve mânâ âlemlerini idrâk için insana hikmetle verilmiş bir kuvvedir (İbn Manzûr, trs: XI/458, 462). O, öyle bir cevherdir ki, Allah onu, insan ruhuna bir nûr olarak hikmeti gereği ihsan etmiştir ki, eşyanın hakikatini onunla keşfetsin (İsfehânî, 1992: 78, 79). Çünkü insanlar, akılları sayesinde güzellik ve çirkinlikleri tanır, barış ve huzurun güzel ve iyi, şiddet ile zulmün kötü ve çirkin olduğunu idrâk ederler (Gazâlî, 1994: 100).

Aklı kesin bir bilgi kaynağı olarak kabul eden Mu'tezile kelâmcıları ile filozofların aksine Eş'arî anlayışa göre iyilik ve kötülük ancak şer'i kaynaklar yoluyla bilinir. Yani dinin emrettiği şeyler iyilik/hüsn, nehyettiği şeyler de kötülük/kabihtir (Eş'arî, 1980: 245; Cüveynî, 2010: 214). Hanefi-Mâtürîdî anlayışta dinin emrettiği şeyleri iyi, nehyettiği şeylerin ise kötü olduğu

anlaşılma birliktelikle zulmün ve şiddetin kötü olduğunu anlayan akıl, barış, huzur, merhamet ve saadetin de güzel olduğunu kavrayan, nimetleri veren Allah'a hamd ve şükür hikmetiyle verilen bir vasıta'dır (Sabûnî, 1995: 56, 57).

Yine Mâtürîdî anlayışta bir hikmetle verilen akıl, insana verilen büyük bir ilahî lütuf olup aynı zamanda insanda bulunan en aziz şeydir (Mâtürîdî, 2005: II/23). O, hakkı ve batılı ayırt edebilmek için hükmüne müracaat edilen âdil ve tarafsız bir hakemdir. Allah'ın emirlerini anlayacak akıl seviyesine sahip olmayanlar, ilâhî emirlerin dışında kalır, sorumlu olmazlar (Mâtürîdî, 2005: 16). Dolayısıyla sorumluluk yönüyle insanları hayvanlardan ayıran da akıl olmaktadır (Mâtürîdî, 2005: 15). Ancak bu nimet, küfür ve inançsızlık halinde en büyük musibet haline gelebilir. Böyle bir durumda, akılsız bir hayvan akıl sahibi bir insandan hem daha çok mutlu, hem de daha az zararlı ve yıkıcıdır. Aklın yaratılış hikmetini kavramayan ve Rabbini tanımayan bir akıl, sahibine işkence çektiği gibi başkalarına da belâ ve musibet verebilir (Mâtürîdî, 2005: 160). O halde akıllar, insanlara âhirete yönelik, hikmet dünyasını idrâk ve tefekkür etsin, akıllı ile âhiretini mamur etmesine yönelik kullanması hikmetiyle verilmiştir (Mâtürîdî, 2005: IV/76, 77). Yani dünyanın yaratılışı ve gâyesi âhirete yöneliktir. Çünkü dünyadaki herşey insanlar için yaratılmış, onların emrine verilmiştir (Mâtürîdî, 2005: 114).

Mâtürîdî, Allah'ın varlığına iman etmekten sorumlu olmak için akıllı yeterli görmekle Mu'tezile'nin görüşüne katılmış, akıllı bütün dinî gerçekleri kavramaktan âciz görüp naklin gerisine atmakla da Eş'arî'nin görüşünü paylaşmış ve iki mezhep arasında birleştirici, itidalli bir yol takip etmiştir. Akıllı insan, vahyin de desteğiyle diğer varlıklar üzerine hâkimiyet kurar, iyiyi kötüyü ayırır, problemleri çözüme kavuşturur, bilgiye sahip olur, evrende tefekkürle istidlâl yapar ve yaratıcıyı bulur, tanır ve inanır. Dünyada ve âhirette huzuru yakalar. Dünya nimetlerini âhiret nimetlerine dönüştürebilir. Allah'ın imtihan hikmeti gereği insana verdiği akıl, Allah'a şükür ve ibâdetin gerekliliği hükmüne vardığı gibi yine ilâhî kitapta farz kılınan her ibâdetin neden farz kılındığını anlama ve yorumlamada fonksiyon icra eder (Alper, 2010: 202). Dinî inancın malzemeleri vahiyden çıkarılır ve aklın hikmeti de, onları doğru bir şekilde izah etmektir (Alper, 2010: 164). Aklın yaratılış hikmeti, insanı bilgiye ulaştıran bir alet olmasıdır (Sabûnî, 1995: 169). Dünyada barışı tesis edebilecek yegâne varlık özgür irâdesiyle sorumluluğu yüklenen akıl sahibi insan olduğundan akıl, irâde ve insanın özgürlüğüne değer atfetmeyen dinî anlayışların fert ve küresel barışa katkıları neredeyse imkânsız gibidir. Akıl, barışın ve mutluluğun güzel, zulmün ve şiddetin kötü olduğunu kavraması nakil ile birlikte olmaktadır. Akıl elde ettiği bilgiyi tartması, denetlemesi ve idrâk etmesi hikmetiyle yaratılmış diyen anlayışların akla ve vahye bu şekilde değer vermesi, insana ve akıl, irâde ve sorumluluğuna verdiği değerden ötürüdür (Oral, 2015: 152). Bu bağlamda aklın yaratılış ve insana verilmiş hikmeti de anlaşılıp ancak akıl-nakil birlikteliği ile evrensel barışa ulaşılacaktır.

2.2. Özgürlük ve Sorumluluk

İrâde, kişinin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi, bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilimdir (İsfehânî, 1992). İnsanın hür irâde ve fiil sahibi olduğu, “*dilediğinizi işleyin*” (Fusilet, 41/40); “*yaptıklarına karşılık olarak*”, (Secde, 32/17) “*iyilik yapın*” (Hacc, 22/77) gibi bazı âyetlerden de anlaşılmakta, dini seçme bile insanın özgür iradesiyle olabilmektedir (Bakara, 2/256; Mâtürîdî, 2015: II/184). Allah, insana özgür irâde, iyiyi yahud kötülüğü yapabilme gücü ile sorumluluk bilinci verdiği için o, görünen âlem içerisinde Allah’ın sonsuz bilgisini, kudretini, azamet ve yüceliğini özgürce takdir etme yeteneğine sahip olan yegâne varlık olmaktadır. Dolayısıyla Allah insana iyiyi kötüyü ayırdedebilme, emri dinleme, yasaklardan kaçınması için akıl ve duyular vererek hikmeti gereği mükellef tutmuş, yine onları hikmeti gereği imtihana tabi kılmış, bu amaçla güzel davranışlara ve iyi ahlâka teşvik ederek meşru amelleri tercih etmeyi ve meşru olmayanlarından sakınmayı da emretmiştir (Mâtürîdî, 2005: 283, 351). İnsanın fiillerinden sorumlu tutulabilmesi için, akıllı, ergen ve baliğ olmanın yanında özgür olması, yani farklı alternatifler karşısında tercih hakkının bulunması da hikmet olmaktadır. Bu yönüyle insan, meleklerden bile üstün kılınmış (A’raf, 7/11), öncelikle kendi varlığının kıymetini bilmesi ve kendisine özsaygı duyması istenmiştir (Özdemir, 2015: 80).

İnsan irâdesini reddeden cebrî görüşler ile insan fiillerinde Allah’ı karıştırmayıp yaratmayı kula veren anlayışların ötesinde insanın fiilleri istediği için Allah tarafından yaratılır (Mâtürîdî, 2005: 358, 359). İnsanın özgür iradesiyle işlediği fiilleri, yaratılmaları yönünden Allah’a, kesbedilmeleri ve sorumluluk açısından da insana âittir (Karadaş, 2014: 32). Fiilleri hakikat manasında hem Allah’a hem de kula nisbet etmek, kişinin sorumluluğunu üstlenmesini sağlayacak, onu güzelliğe doğru yönlendirecek, böylece insan, bu dünyada hayır ve şerle imtihanda olduğunun şuurunda olacaktır. İnsan hür irâdesiyle iyiyi yahut kötüyü tercih etmesinin sonunda bir mükâfat ya da cezayı hak edebilecektir. Allah bir çok hikmeti gereği insana iyiyi yahud kötülüğü yapma irâde ve gücünü verdiği için bir gerçektir (İbn Sina, 1982: 234, 239; Rousseau, 1945: 307).

Cebir veya determinizm görüşü, insan ilişkilerinde kuralsızlık, sorumsuzluk ve anarşizme yol açabileceğinden pratik hayat için tehlikeli olabilmektedir. Hanefî-Mâtürîdî anlayışta insana irâde verilmesinin hikmeti yaptığı fiillerden sorumlu olması, hikmetlerle dolu imtihan dünyasında tercihini yaratıcının istediği doğrultuya yönlendirmesi ve kader inancı çerçevesinde insanın kötülükleri için mazeret teşkil etmemesi hikmetine yöneliktir. Kişi aklını kullanarak kendi özgür irâdesiyle sulhu, barışı, güzelliği ve musamahayı seçebilir. Barış ve huzuru seçebilen fertlerden oluşan toplumlar da mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamayı kendi özgür iradeleriyle tercih etmiş olurlar (Mâtürîdî, 2005: 215, 228, 255). Bu takdirde Allah’ın insana irade ve sorumluluk lütfetmesinin hikmeti anlaşıldığı gibi “*Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirenceye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez*” (Ra’d,

13/11) âyetindeki toplumsal iradenin hikmeti de gerçekleşmiş olabilecektir (Mâtürîdî, 2006: VII/398).

2.3. İman ve İslâm

Allah katındaki hak dinin karşılığı ve özel adı olan İslâm, boyun eğmek ve iradî olarak uymak suretiyle barış ortamına girmek, itaat etmek şeklinde tanımlanır (İbn Manzur, trs: VIII/298). Kur'ân'da İslâm'dan başka hiçbir dinin Allah tarafından kabul edilmeyeceği de vurgulanır (Âl-i İmrân, 3/19, 85). İslâm kavramının kökeninde olan selm ve sulh kelimeleri *âfet ve fesattan arınmış olma, esenlik, huzur, barış ve kurtuluş*dur. (İsfehânî, 1992: 326). Selm/barış, fert ve toplum bazında her an yenilenmesi, zihinlerde diri tutulması gereken, dünya hayatında huzuru ve mutluluğu isteyen toplumlar için zarûrî bir olgudur. Sulh, sâlih, ıslâh ve muslih, insanın ifrat ve tefritten uzak, itidâl, istikamet ve güzel bir hal üzere bulunması, îmân edip emir ve yasaklara uyması, isyan, aşırılık ve bozgunculuktan kaçınmasıdır (İbn Manzûr, trs: II/516, 517). İman, Allah'ın birliği yani tevhid ilkesinin doğruluğuna, bütün yaratıklara hükmetmenin ve rızıklandırmanın bir ve tek olan Allah olduğuna gönülden tanıklıktır. İslâm ise kişinin bütünüyle varlığını ve her şeyiyle bir kulluk şuuruyla Allah'a teslim etmesi ve O'na hiçbir şekilde ortak koşmamasıdır (Zebidi, trs: IX/124).

Şiddet, savaş, zulüm ve ihtilâfların karşıtı olarak anlaşılması ve gelecek nesillere aktarılması gereken İslâmın insanlığa gönderiliş hikmetini barış ve huzur olduğunu belirten Mâtürîdî'ye göre İslâm, ayrışmalara, tefrikaya yol açmamalı, Allah'a boyun eğmenin ötesinde toplumda barış, güven ve huzura yönlentmelidir (Mâtürîdî, 2016: I/267). O, "*Hepiniz topluca Selm'e (barış ve selâmete) girin.*" (Bakara, 2/208) âyetini "barış ve huzurla yaşamayı iradeyle tercih edilmesi" şeklinde te'vil eder (Mâtürîdî, 2015: I/413).

Yine Mâtürîdî, "*İki topluluk birbirleriyle vuruşurlarsa onları barıştıran...aralarını adaletle barıştıran*" (Hucurat, 49/9) âyetinde olduğu gibi âyetlerde geçen "selm" ve "sulh" kavramlarına barışın bir çok hikmetinden dolayı "toplumsal barış" manasının verilmesinin daha uygun olduğunu söyler (Mâtürîdî, 2015: I/413). İnsanların topluca barışa girmesinin hikmeti de toplum barışının da iman gibi her an yenilenmesini, olayların devam edip süreklilik arzemesi, barışın da sürekli ihtiyaç duyulan bir olgu olduğu "*topluca barışa girin*" ifadesiyle belirtilmesidir. Dünya ve âhiret saadeti için kişinin fert olarak barış ve huzura ihtiyacı olduğu gibi toplulukların da barışa ihtiyacı vardır. Hikmetler de ancak barış ortamlarında anlaşılabilir. Mâtürîdî'ye göre "*Hepiniz topluca Selm'e girin.*" (Bakara, 2/208) âyeti şu şekilde te'vil edilebilir:

-Ey geçmiş dönemlerde iman eden Yahudi, Hristiyan ve Müslüman topluluklar! Geçmişte huzur ve barış içinde yaşadığınız gibi, gelecek günlerde de barış içinde hayatınızı sürdürün. Barış isteğiyle imanınızı, birlikte yaşama azim, irade ve isteğiyle güven ve emniyetinizi her an tazeleyin (Mâtürîdî, 2015: I/413). Kanaatimizce âyetin bu şekilde te'vili, toplumsal barışa yönelik teşvik edici bir yorumdur.

Diğer âyetlerde vasiyetle ilgili ihtilâf (Bakara, 2/182), karı-koca arasında geçimsizlik (Bakara, 2/228; Nisâ, 4/35, 128) gibi durumlarda sulhun, genel olarak müslümanların arasını bulmanın bir görev olduğu (Enfâl, 8/1) ve sulhun mutlak mânada iyi bir hayırlı çözüm yolu sayıldığına dikkat çekilmiş (Nisâ, 4/128), barışın, karşılıklı sevgi, saygı, güven ve sorumlulukların yerine getirilmesi ile mümkün olduğu da açıklanmıştır. Barış ve esenlik anlamındaki “selâm” kökünden gelen hikmet dolu bir dine, yine aynı manaya gelen bir selâmlama şekline, bütünüyle barış dolu her bir âyeti hikmet olan Kitab’a, barış yurdu olan bir Cennet’e (Enam, 6/127), en temel niteliği barış olan bir davete (Mâide, 5/16) ve nihayet güzel isimlerinden bir tanesi de “es-Selâm” olan yani barış ve esenliğin kaynağı olan bir Yaratıcı’nın (Haşr, 59/23) insanlık için seçtiği son mesaj olan hikmet dini İslâm’a bu bağlamda kulak verilmesi, herhâlde insanlık adına büyük kazanç olacaktır (Yaman, 2014: 336).

İslâm Kelâm Tarihi’nde iman ve İslâm’ın ayrı ayrı şeyler olduğunu söyleyenler olduğu gibi ikisinin aynı olduğu görüşünde olanlar da vardır. Meselâ Mu’tezile ve Mâtürîdî kelamcıları terim olarak aynı anlama geldiklerini kabul ederken, Selefiyye ve Eş’ariyye’ye mensup âlimler sözlük manalarından hareketle aralarında fark olduğunu belirterek kalbe âit olana *iman*, davranışlarla ilgili olana da *İslâm* demişlerdir (Oral, 2014: 36). İman, tasdik etme, benimseme, inanma gibi anlamlara gelirken (İsfehâni, 1992: 91; İbn Manzur, trs: 13/21), İslâm kelimesi, *itaat, boyun eğmek bir şeye bağlanıp teslim olmaktır* (Ebû Hanife, 1981, 62; Mâtürîdî, 2016, I/269). Mu’tezileye göre aynı manayı ifade eden mü’min ve müslim kelimeleri ta’zim ve övgüye layık kimseye şeriatın verdiği isimdir. Din ve İslâm birdir (Kadı Abdulcebbar, 1988: 706-7). İman ve İslâm iki ayrı mahiyete tekabül etseler de bir derece farkı ifade etmeyen, iki cansız kavram olarak değil, mü’min ve müslimin, yani canlı organizmaların eylemleri olarak ele alınmalıdır. Bu durumda dâimî bir tasdik ve itaat psikolojisi içerisinde bulunmakla, dâimi bir teslimiyet içerisinde bulunmak aynı anlama geleceği için, bu psikolojiye sahip birine hem mü’min hem müslim denebilecektir. Yani İman ve İslâm kavramları aynı şahsın taşıdığı aynı psikolojiyi ifade eden farklı iki kelime olmuş olacaktır (Taftazanî, 1989: II/190; Gazâlî, 1989: I/115).

İman ve İslâm kelimeleri lügat anlamları itibariyle birbirlerinden farklı iken Hanefi-Mâtürîdî anlayışta iman ile İslâm sonuç bakımından aynı anlamda kabul edilir (Mâtürîdî, 2005: 630-631). Böylece bu kavramlar İslâm toplumlarında birlik ve birlikteliği oluşturmuş olurlar. Rahmân, Rahîm, Raûf, Vedûd, Latîf gibi sevgi ve merhamet ifâde eden birçok ismin sahibi olan Allah, sevgiyi toplumsal hayatın gelişip güçlenmesinin vazgeçilmez şartı kabul ederek, bütün mü’minlerin kardeş olduğunu ilân etmiş (Hucurat, 49/10) ve kardeşler arasında güçlü bir bağın kurulmasını ön görmüştür (Müslim, 1981: “İman” 93-94).

Yüce Allah insanı bir hikmet için yaratmış ve din duygusu ile yüklü olarak dünya sahnesine çıkarmış, ona barış, güven ve mutluluk ifade eden İslâmı, hikmeti gereği mükellef tutmuş, yine onu hikmeti gereği imtihana

tabi kılmış, başına gelen iyi hal ve durumlara şükretmesi, kötü hal ve durumlara karşı da sabretmesini istemiştir. Dolayısıyla kulun görevi nasıl olursa olsun her halukârda ilâhî teklif çerçevesinde itaat ve iman etmektir (Mâtürîdî, 2005: 283, 351, 353). İmansız İslâm, İslâmsız da iman olmaz. Bunlar iç ile dış gibidir. İman ve İslâm kavramlarının bir çok âyet ve hadislerde sonuç bakımından aynı manaya geldiğinden insanlar arasında birleştirici bir unsur olduğu gerçeği fertleri ve toplumları da birleştirmektedir (Mâtürîdî, 2005: 642).

Fıtrat dini İslâm'ın prensipleri, sadece belirli bir coğrafya veya belirli ırklar için değil, varlığı kapsayan, insanı sosyal konum ve cinsiyetine göre ayırt etmeyen ve beşeriyeti muhatap kabul eden evrenselidir. Allah, rızasına uyanları o evrensel düsturlarla dolu Kitap'la esenlik ve barış yollarına iletir (Maide, 5/16). Küresel barış da, toplumlarda adalet, insan haklarına saygılı, uzlaşma ve hoşgörü kültürünü yaygınlaştırarak sağlanabilir. Dinin gönderiliş hikmeti, hikmetlerle dolu dünya imtihanını kazanmak olduğundan ilahî hikmetler ancak şiddet ve zulümlerden uzak barış ve huzur ortamlarında anlaşılabilir. Bir yönüyle İslâm ve iman aynı anlama gelmesi insanlar birleştirici unsur olabilmekte, insanların İslâm ve iman ile mükellefiyeti ve nebilerin İslâm dini ile gönderilme hikmeti de gerçekleşmektedir.

2.4. Büyük Günah

İslâm toplumu arasında vuku bulan ilk ihtilâflardan önemlisi mürtekeb-i kebîre/*büyük günah işleyen kişinin* durumudur (Bebek, 2002: 163). Farsça günah/cünah kelimesi, suç, meyletmek, yönelmek, anlamında dini hükümlerce suç sayılan, herkesin vicdanını inciten iş ve sorumluluk manasındadır (Tancı, 1969: 511). Kur'ân, günahları büyük ve küçük olarak ayırır (Nisa, 4/31; Necm, 53/32). *Kebâir, kebaire'l-ism, zunüb* kelimeleri büyük günahları gösterirken, *seyyie, lemem* kelimeleri de küçük günahları gösterir (İsfahanî, 1992: 12, 34; Köse, 1996: XIV/285). Ameli imandan bir cüz kabul eden anlayış, büyük günah işleyen herkesi kâfir ilan etmeyi gerektiriyordu. Bu görüş, elbette ki Müslümanların çoğunluğu tarafından kabul görmedi ve daha sonraki kelâmî tartışmaları da etkiledi. Siyasî olayların tesiriyle başlayan büyük günah meselesi sonunda itikâdî bir tartışmaya dönüştü. Haricî anlayışlarda büyük günah işleyen dinden çıkar, toplumdan da dışlanması gerekir (Sabûnî, 1995: 161). Ehl-i Sünnet âlimlerince iman olmasına rağmen günahkâr müslümanın temelli cehennemde kalacağı ve toplumdan dışlanması gerektiği görüşü genel kabul görmemiştir. Âyetlerde (Nur, 24/31; Tahrim, 66/8) hem tövbe etmeksizin bağışlanmayacak günahlardan biriyle imanın varlığını yok eden, hem de günah işleyenleri kâfirlerden ve müşriklerden sayan düşüncelere karşı cevap vardır ve onların bu fikirleri kişide iman bulundukça mümkün değildir (Mâtürîdî, 2005: 518, 523, 535).

Diğer bir deyişle büyük günahları işlemek insanı imandan çıkarmaz. Tövbe etmeden ölse bile cehennem de temelli kalmaz. Allah, kendisine ortak koşmak dışında hata sebebiyle ve istemeyerek işlenen bütün günahları affedebilir (Mâtürîdî, 2005: 521). Böylece kişi, İslâm toplumundan dışlan-

mamış olur. Büyük günah işleyen günahkâr ve isyankâr olduğu ancak îmân vasfı bunlardan dolayı ortadan kalkmadığı düşüncesi toplumsal barışa yönelik olabilmektedir.

Büyük günah işleyenleri şirkle veya küfürle itham edenlere karşı, inkâr olmadığı sürece kişinin dinden çıkmadığı görüşü, fert ve toplumlarda birleştirici unsur olabilmektedir. Amelin imana dâhil olmadığı hususunda Mu'tezile, Havâric ve Kerrâmiye'den ayrılan Hanefi-Mâtürîdî ekolü, inkâr olmadığı sürece kişinin dinden çıkmadığını söyleyerek itidal ve birleştirici görüş sergilemiş, büyük günah işleyenleri şirkle veya küfürle itham ile toplumdan dışlamayıp, insanları bütünleştirici, birleştirici ve barışçıl yorumları tercih etmiştir. Çünkü insan günaha girip girmemekle imtihandır. Günaha girmeme konusunda sabretmek kazanç ve erdem olduğu gibi girdikten sonra da pişmanlıkla dönüş yapıp içten tevbe/nasuh da kazanç ve erdem olmaktadır (Pezdevî, 1988: 186). İnsanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerden biri, belki de günah karşısındaki bu tutumudur. Günah sırlı ve hikmetli bir imtihandır, günah olmasaydı tevbenin hikmeti gerçekleşmediği gibi Allah'ın bağışlama ile ilgili bir çok isminin -*Tevvab, Gafur, Gaffar gibi*- hikmeti de gerçekleşmeyecekti (Mâtürîdî, 2005: 541). Günahın yaratılış hikmeti ile tevbe ve şefaatin hikmeti de anlaşılmaktadır (Razî, 1978: 52). Fransız filozof Rousseau "*kötülük yapmak kudretine sahip olmasaydık, iyilik yaptığımız zaman mükâfatlandırılmağa hak kazanabilir miydik? İnsanı günah işlemekten men etmek için hayvan mı yapmak gerekti? Hâşâ Tanrım, hâşâ!*" (Rousseau, 1945: 307) diyerek belki de bu hikmeti dile getirmektedir.

Ebû Hanife, Mâtürîdî ve Eş'arî, imanı kalbin tasdikine indirgemiş, bazı âlimler kavramın tarifine ameli dâhil etmiş, bazıları ise sadece bilmenin iman için yeterli olduğunu kabul etmiştir. İman tarifine "amel"i de dahil eden görüşlerin aksine itidal görüşe göre iman, dil ile ikrâr, kalp ile tasdik'tir (Yeprem, 2011: 21). İman tasdik, bilgi ve amel ise onun tamamlayıcısı ve süsleyici olduğu, imanın kalbin bir ameli olduğudur (Mâtürîdî, 2005: 378). İslâm dünyasında büyük tartışmalara ve görüş ayrılıklarına yol açan büyük günah meselesinde inkâr olmadığı sürece dinden çıkılmadığı, hata ve günahların sonucunda irade ile nasuh tevbe, şefaet vb. hikmetlerin gerçekleşebilme imkanı ve hikmeti olabilme görüşü, kanaatimizce İslâmın evrensel boyutunu ortaya çıkarıp insanları hataları sebebiyle dışlama yönünü tercih etmeyip fert ve toplumları birleştirici niteliktedir. Allah'ın gönderdiği barış ifade eden İslâmî, fert ve toplumlarda huzur ve güveni sağlama hikmetiyle yorumlamanın evrensel barışa önemli bir katkı sağlayabileceği gözardı edilmemelidir.

2.5. Din-Şariat-Siyaset

Hz. Peygamber'den sonra toplumda önemli sayılabilecek ilk ihtilâflar, siyâsî kanaatler, imâmet yani siyâset-din ilişkisi konusunda çıkmıştır. Hz. Peygamber'in daha defin işi sürerken "*Sakifetü Beni Saîde*" de sahabeler toplanarak Hz. Ebubekir, halifenin Kureyş kabilesinden olması yönündeki tavsiyesini söylemesinden sonra ilk halife seçilmişti (İbn Hişam, 1936:

IV/306; Taberi, 1407: II/459). Hariciler, *köle bile halife olabilir* derken (Fığlalı, 1997: XVI/169), imâmet konusuna dayanan Şiilik, siyâseti itikâdî meseleler arasında saymakta (Zâhir, 1984: 2), Hz. Ali ve sülâlesini imam kabul etmeyen toplumlari ayırıştırıp küfürle itham etmektedir. Onlara göre Hz. Muhammed'den sonra imam Hz. Ali'dir. O'ndan sonra O'nun evladına âittir. İmâmet nübüvvet gibi Allah tarafından nassla veya Rasûlünün ta'yiniyle olur (Razî, 1978: 247; Musevî, 1982: I/43, II/157). Nass ile belirlenen imamlar da nebiler gibi küçük, büyük bütün günahlardan korunmuştur, ma'sumdur, siyâset de halka bırakılacak basit bir iş değıldir (Şehristâni, trs: I/146). Bu vb. görüşleri de kendi metodlarına uygun bir şekilde nasları te'vil etmektedirler (Oral, 2015: 52).

Siyâsetin bir inanç olmadığı temelinde Hanefi-Mâtürîdî ekolü, farklı olarak, diyânet-siyâset ayrımı yaparak rivâyetlerdeki hilâfetin Kureyş'e ait olmasını, diyâneten değıl siyâseten doğru olabileceğini savunur (Mâtürîdî, 2006: I/441; III/298). Mâtürîdî'ye göre imâmetin dînî bir yönü olmakla birlikte, aynı zamanda idarî ve siyasî bir yönü de vardır. Yani halife, muttaki özelliğı ile birlikte, saygın bir nesebe de mensup olmalıdır. O dönemde en saygın nesepe, Kureyş kabilesidir. Allah, hikmeti, lütfu ve inayetiyle Kureyşlilerin rahat yaşaması için Mekke'yi güvenli ve değıerli bir hale getirmiş, Kur'ân'ı Kureyş lehçesiyle indirmiş ve son peygamberi aynı kabileden seçmek suretiyle, Kureyşlilere bir takım nimetler bahşetmiştir. Bunlar Kureyşin o dönemde saygın bir konuma sahip olduğunu gösterir. Ayrıca onlar, uzun süre Kâbe'nin yetkilisi olmuşlar ve bu görevi saygın bir şekilde yürütmüşlerdir (Mâtürîdî, 2006: I/89; V/522; Neseфі, 2004: II/830).

Diğıer taraftan asil bir soydan olmak Allah'ın hikmeti, lütfu ve güzel bir rızık olduğu gibi (Neseфі, 2004: II/830), insanı iyi ve güzele sevk eden ve kötü ve çirkinlikten uzak tutan şeylerden birisi olduğu da sosyolojik bir gerçektir. (İbn Haldun, 1983: I/494) Böyle bir özelliğıe sahip olanlar hilâfet gibi çok önemli emaneti daha iyi koruyabilirler (Ak, 2008: 84, 85). Bir çok âlim de üstünlük takva ile olması gerektiğinden hilâfete kureyş dışında birinin de seçilebileceğı görüşündedir (Bakillânî, 1986: 446; Gazâli, 2004: 315, 316). Bazıları da o dönemde Kureyş'te olan özelliklerin Osmanlılarda da tahakkuk ettiğini belirtirler (Haydarizade, 1310: 31, 32).

İslâm ve şeriat ayrımını yapan Ebû Hanife, "din" kavramını, iman, İslâm ve şeriatlerin hepsine birden verilen isim olduğunu söyler (Ebû Hanife, 1981: 58). Din-şeriat ayrımı düşüncesi, ilkönce Ebû Hanife söylemiş olmakla beraber, sonraki âlimler tarafından daha da geliştirilmiştir. Her peygamberin şeriatı ve hükümleri birbirinden farklı olmasının hikmeti, gönderildikleri dönemin şartlarına ve toplumsal yararlarına göre oluşturulan dinin değışen sosyal boyutunu ifade etmektedir (Mâtürîdî, 2006: IV/244). Her peygamber kendi şeriatına uymaya davet edip öncekilerin şeriatına uymayı yasaklamıştır. Bütün peygamberler aynı dine yani tevhid dini İslâm'a mensuptur. Bu yüzden hiçbir peygamber kendinden önce gelen peygamberlerin dinini terketmeyi emretmemiştir. Din bir iken resullerin şeriatleri muhtelifdir (Maide, 5/48; Rum, 30/30). Yani bir tek din, bir çok şeriat vardır. Din, akılla,

şeriat ise vahiyle yani peygamberin açıklamasıyla anlaşılır. Din artıp eksilmez, tebdil, tahvil ve tağyir olmaz. Şeriatler ise neshedilmiştir. Diğer bir deyişle şeriatte değişkenlik söz konusu iken, dinde değişmezlik ve süreklilik sözkonusudur. Böylece akılla din arasında, şeriatla vahiy arasında bir ilişki kurulmuş (Kutlu, 2011: 39,45), akılla dinden sorumlu olanların uygulamalar farklı da olsa din etrafında birleşmeleri istenmiştir. Diğer bir açıklamayla şeriat, İslâm'a âit dinî, ahlâkî ve hukukî hükümler bütünüdür. Şeriatler, peygamberden peygamber'e değişen ibadet şekilleri ve şeri hükümlerden oluşurken din ise Hz. Adem'den itibaren hiçbir şekilde değişmemiş, adı da İslâm'dır (Özdeş, 2012: 130).

Diyanet ve siyâset ayırımının hikmeti, siyâseten yapılan her türlü icraat ve yorumun dinin özüne zarar vermemesi, çağlara ve dönemlere göre değişen siyâsetin, çağlara ve dönemlere göre değişmeyen dini, tahrif edip, yozlaştırmaması ve ayrışmalara, şiddete, teröre dayanak teşkil etmemesi hikmetine yöneliktir. Dinî yorumların şiddet ve ayrışmalara kanalize edilmesi toplumsal barışı derinden etkileyebilir. Toplumlara şiddete sevk edip ayrıştıran imâmet meselesi gibi bir çok konularda mutedil ve evrensel görüşler, toplumlara birleştirici ve kitlelerin barışına katkı sağlamaya etkindir. Yaşanan siyasî tecrübeler, hatasıyla sevabıyla müslümanların bir tecrübesi; din ve itikad olmadığı gerçektir.

Din-şeriat ayırımının diğer bir hikmeti de, dinin kendi içindeki farklı yorum ve düşünceleri birleştirdiği gibi toplumdaki semâvî dinlerin kökeninin bir olduğu, aynı Yaratıcı'ya inanan toplumların birlikte hoşgörülü, mutlu bir şekilde yaşayabilecekleri irâde ve düşüncesini de oluşturabilmektedir. Kanaatimizce İslâm kültür tarihinde bir çok tartışmalara, ayrışmalara sebep olmuş bu konuda Hanefî-Mâtürîdî ekolü, son derece önemli gördüğümüz açıklama ve tevelliler yaparak ilk defa bir konunun siyâseten ve sosyolojik olarak doğru olabileceği, ancak diyanet açısından farklı olabileceği fikrini ileri sürmüştür. Kanaatimize göre bu şekilde ayırım yapılmasının hikmeti çağlara ve toplumlara göre değişen siyâsetin, dinin bütünlüğüne ve evrenselliğine zarar vermemesine yöneliktir.

Tefsir ve te'vil ayırımı da yapan Mâtürîdî, tefsiri vahiy sürecini takip eden Hz. Peygamber'in ve sahabenin yapabileceğini, nasları çağlara göre insanların tecrübi birikimiyle alternatifli te'vil yaparak bu hatalardan uzak olabileceklerini dile getirir (Mâtürîdî, 2015: 27-28). Yani yorumlar din ve itikad değildir. Dolayısıyla değişik fikirler, fertleri ve toplumlara ayrıştırıcı, barıştan uzaklaştırıcı olmamalıdır. Mâtürîdî'ye göre Allah'ın insanları yaratmasıyla birlikte, onlar için, sayesinde barış ve huzur içinde olacakları bir yöntem de belirlediğini bilen Yaratıcı, hikmeti gereği peygamberler göndermiş, insanlığı rahmetiyle kuşatmaktadır (Mâtürîdî, 2005: 285).

Kur'ân'da devlet konusunda olduğu gibi siyâsî sahayı ilgilendiren bazı hususlarda belli bir düzenleme olmamasının hikmeti de, siyâsî yapının dinamik olup zaman, mekân ve milletlere göre farklılık gösterebileceğinden, belli bir zaman diliminde veya toplumda yapılan siyâsî düzenleme evrensel

olma niteliği taşımayacak olmasındandır (Oral, 2014: 38, 39). Dinin evrensel hikmeti ki, Kur'ân'da siyâsî alana da teşmil edilebilecek, adalet, şûra, ehliyet, sulh, merhamet ve hoşgörü vb. gibi bütün insanlarca benimsenebilecek ve her zaman, her yerde uygulanabilecek olan genel esaslar olmasıdır (Oral, 2015: 24).

Dinin kendi içindeki farklı yorum ve düşünceleri değişken olması bu anlamda toplumların birbirlerini anlamalarını sağlaması, daha hoşgörülü bakış açısı kazandırıp özü bir fakat zaman ve mekana göre değişebilen farklılık ve çeşitlilik, dini her zaman ve çağda kabul edilebilirlik imkanı sağlayacak ve bu hikmet yönü bir bakıma zenginlik de olabilecektir.

Sonuç

İslâm Tarihi'nde Cemel, Siffin, Hakem ve Nehrevan olaylarından sonra amelin imandan bir cüz sayılması, büyük günah işleyenin tekfiri, hilâfet ve siyâsetin inanç konularından sayılması gibi meselelere âlimlerin çözüm arayışları toplumları ayırttırdı. Bazı âlimler diğerlerinden farklı olarak ihtilâf teşkil edilen konuları, insana değer veren, akıl ve nakil ekseninde daha hoşgörülü, İslâmın evrenselliğine zarar vermeyecek biçimde, itici olmaktan çok kucaklayıcı bir yaklaşım, anlayış ve hikmet bakış açısıyla açıkladıkları anlaşılmaktadır. İnsana ve onun özgür irâdesine değer veren dini yaklaşım ve anlayışlar, hem fert hem de toplum açısından barış ve huzurdan söz edilebilmişlerdir. İnsan hayatına anlam katmayan, onun bizatihî bir değer olduğunu görmeyen, onun hırsını, açgözlülüğünü dizginleyemeyen dînî anlayış ve yorumlar, fert ve toplumlara barış ve mutluluk getiremedikleri de anlaşılmaktadır.

Hanefi-Mâtürîdî anlayışta akla ve insanın irâde, sorumluluk ve özgürlüğüne önem atfedilmesi, çağlara ve toplumlara göre değişen siyâsetin, dinin bütünlüğüne ve evrenselliğine zarar vermemesi için Hz. Âdem'den itibaren dinin değişmediği, ancak şeriatların değişebileceği, toplumların şiddetlerden kurtulabilmeleri için öncelikle amel ve imanın, din ve siyâsetin birbirinden ayrı olduğunu, inkâr olmadığı sürece büyük günah işleyenin dinden çıkma-yacağını bilmeleri, ilahî fillerin hikmet üzere olması vb. gibi görüşler, fikirleri ve toplumları birleştirici nitelikte olabilmektedir.

İnsana akıl ve irade verilmesinin hikmeti, ona yeryüzünü imar etme, orada huzur ve sükûnu sağlama sorumluluğunu yüklemesidir. Aklını kullanarak kendi özgür hür irâdesiyle sulhu ve barışı seçen fert ve toplumlar mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamayı da tercih ederler. Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştireninceye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmeyeceğini va'detmiştir.

Evrensel barış ve huzurun temelinde adalet, sevgi, şefkat, hak ve hukuka riayet ve hayata saygı gibi evrensel, ahlâkî ve hukukî ilkeler vardır. Toplumsal ve evrensel barışın gerçekleşebilmesi için, zulüm ve bozgunculuk türlerinin hiçbir çeşidi toplumlarda olmamalıdır. Zulüm ve bozgunculukla mücadelenin hikmeti, barış ve huzur için olmalıdır. Eğer barışın hikmeti insanlar

tarafından anlaşılmaz yani toplumlarda zulüm ve çeşitleriyle mücadele edilmezse barış ve huzurdan söz edilmesi imkânsız hale gelebilir.

İslâm, kargaşa, çatışma, ayrışma, terör ve savaş ortamı yerine, huzur, mutluluk, karşılıklı saygı ve güven ortamını oluşturmayı hedeflemektedir. Müslüman, barış ve esenlik kaynağı olan İslâm dinine bağlanmakla kendisiyle barışık, sonra da içselleştirdiği bu huzuru dış dünyasına taşıma sorumluluğunu yüklenen kimsedir. Mü'minler barışçıl yöntemlerle insanları ıslah edip erdemli toplumlar inşa etmeli, akıl, hikmet, adalet, sulh vb. değerler etrafında birleşmeli, hikmetlerle dolu imtihan dünyasında barışı sağlayan en hayırlı ümmet olma, âhireti kazanma yolunda yarışmalı, Allah'ın barış olarak isimlendirerek gönderdiği İslâmı, özüne uygun bir anlayışla yorumlayıp evrensel barışı sağlayan en hayırlı toplum olmalı, İslâm'ın şiddet ve huzursuzluk değil, bir barış ve huzur dini olduğunu ortaya koymaya çalışmalıdır. Böylece evrenin, dünyanın, diğer varlıklardan ayrı olarak akıl lütfedilen insanın yaratılış hikmeti de gerçekleşmiş ve diğer hikmetler de barış ve huzur ortamlarında ancak doğru anlaşılacaktır.

Kaynakça

Abdübâki, M. F. (1982). *el-Mu'cem'ul-Müfehres li-Elfâzı'l-Kur'ân'il-Kerim*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ak, A. (2008). *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, İstanbul: Bayrak Matbaası.

Alper, H. (2010). *Matürîdî'de Akıl Vahiy İlişkisi*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Aydın, A. A. (1980). *İslâm İnançları ve Felsefesi*, Tevhid ve İlm-i Kelâm, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Bakillanî, M. (1986). *Temhidul-evail ve Telhisud-delail*, thk. İ.A. Haydar, Beyrut: Müesseset'ul-Kutübüs-Sekafiye.

Bebek, A. (2002). "*Kebire*", DİA, cilt: XXV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bilmen, Ö. N. (1959). *Muvazzah İlm-i Kelâm*, İstanbul: Engin Kitabevi.

Buhâri, E. A. (1981). *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.

Cevheri, E. İ. (1761). *es-SihâhTâcu'l-Luğa ve Sihau'l-Arabiyye*, Beyrut: y.y.

Corbin, H. (1928). *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. H. Hatemi, İstanbul: y.y.

Cüveyni, İ.H. (2010). *Kitabu'l-İrşad*, Müt: A. Bülent Baloğlu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Düzgün, Ş. A. (2012). "*Varlık*", Kelâm, Ankara: Grafiker Yayınları.

-----, (2013). "*Allah'a İman*", İslâm İnanç Esasları, Ankara: Grafiker

Yayınları.

Ebû Hanife, (1981). *el-Fıkhu'l-Ekber*, çev. M. Öz, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları.

Eş'ari, E. H. (1953). *Kitabu'l-Luma*, Beyrut: y.y.

-----, (1980). *Makâlâtü'l -İslâmiyyîn*, Neşr. H.Ritter, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

Fârâbî, E. N. M. (1990). *Ârâü Ehli'l-Medîneti'l-Fâzile ve Mutedâddâtihâ*, trc. N. Danışman, İstanbul: MEB Yayınları.

Fığlalı, E.R. (1997). "*Hariciler*", DİA, cilt: XVI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gazâli, E. H. (1961). *Miyaru'l-İlm*, nşr. S. Dünya, Kahire: y.y.

-----, (1989). *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. A.Serderağlı, İstanbul: Bedir Yayınları.

-----, (1994). *el-Hikmetu fi Mahlukatillah*, Mecmuati'l-Resail, Beyrut: Darul-Kütübi'l-İlmiye.

-----, (2004). *el-İktisad fi'l-İtikad*, Çev. A. Duran, İstanbul: Hikmet Neşriyat.

Goldziher, I. (1993). *Klasik Arap literatürü*, trc: R.Er, A.Yüksel, Ankara: y.y.

Gölcük, Ş. (1997). *Bâkılânî ve İnsan Fiilleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Haydarizade İ. (1335). *Mezahib ve Turuku İslâmiyye Tarihi*. İstanbul: Darü'l-Hikmeti'l-Aliyye Evkafı İslâmiye Matbası.

İsfehânî, R. (1992). *el-Müfredât fi Garîbi'l- Kur'an*, Tahk. S. Adnan Ravâviri, Beyrut: y.y.

İbn Faris, E.A. (trs.) *Mu'cemu Mekayisi'l-Luga*, Beyrut: y.y.

İbn Haldun, M. (1983). *Mukaddime*, Trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Der-gah Yayınları.

İbn Hişam, M. (1936). *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Neşr: M.Seka, İ.Ebyari, A.Sulebi, Mısır: y.y.

İbn Manzûr, C. (trs.). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: y.y.

İbn Sina, E.H. (1953). *Uyunü'l-Hikme*, Neşr. H.Z.Ülken, Ankara: y.y.

-----, (1982). *Kitabu'n-Necât*, Beyrut: y.y.

İhvanu's-Safâ, (1995). *Resâilu İhvâni's-Safâ*, Thk: A.Tamer, Beyrut: y.y.

İzmirli, İ.H. (1981). *Yeni İlm-i Kelâm*, Haz: S. Hizmetli, Ankara: y.y.

Kadı Abdulcebbar, (1962). *el-Muğni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, Neşr.İ.Medkur-T.Hüseyin, Kahire: y.y.

-----, (1988). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Kahire: y.y.

Karadaş, C. (2014). *Kadere İman*, Ankara: DİB Yayınları.

Köse, A. (1996). "Günah", DİA, cilt:XIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kutlu, S. (2011). *Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî*, İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik, Ankara: Otto Yayınları.

Kutluer,İ-Özerverarlı, M.S. (1998). "Hikmet", DİA, cilt: XVII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mâtürîdî, E. (2005). *Kitâbu't-Tevhid*, Trc. B. Topaloğlu, Ankara: İSAM Yayınları.

-----, (2006). *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, İlmî kontrol: B.Topaloğlu, İstanbul: Mîzân Yayınları.

-----, (2015). *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, Çev: B.Topaloğlu-K.Sandıkçı, İstanbul:Ensar Neşriyat.

Musevî, İ. Z. (1982). *Akâidu'l-İmâmiyye el-İsnâ Aşeriyye*, Beyrut: y.y.

Mukatil, S. (1993). *El-Vucuh ve'n-Nezair*, İstanbul: İlmî Araştırmalar Vakfı.

Nesefî, E. M. (2004). *Tabsiratü'l-Edille Fi Usuli'd-Din*, Ankara: DİB Yayınları.

Oral, O. (2014). "Matürîdî'nin Hikmet Anlayışı", Kayseri: ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-----, (2015). *Kelâm Ekollerine Göre Başkanlık ve Seçimi*, Ankara: Tiydem Yayınları.

-----, (2015). "Mâtürîdî'de Akıl ve Yaratılış Hikmeti", Sayı: 40, Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. ss. 139-158.

Özcan, H. (1988). *Mâtürîdî'ye Göre Hikmet Terimi*, cilt: II, Sayı: 6, Ankara: İslâmî Araştırmalar Dergisi. ss.463-481.

Özdemir, M. (2015). *İslâmın Barış Dini Olmasının Kur'anî Temelleri*, International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS). ss.72-80.

Özdeş, T. (2012). *Mâtürîdî'nin Din ve Şeriat Anlayışı*, Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Pezdevî, E. M. (1988). *Usulu'd-Din*, Çev. Ş. Gölcük, Ehl-i Sünnet Akaidi, İstanbul: Kayahan Yayınları.

Râzî, F. (1978). *el-Muhassal*, Terc. Hüseyin Atay, Kelâma Giriş, Ankara:

A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Rousseau, J.J. (1945). *Emil, Yahut Terbiyeye Dâir*, Çev. H. Z. Ülken - A.R. Ülgener, S. Güzey, İstanbul: A. Sait Matbaası.

Sabûnî, N. (1995). *Mâtüridiyye Akaidi*, Terc. B. Topaloğlu, Ankara: DİB Yayınları.

Şehristanî, E. A. (trs.). *el-Milel ve'n-Nihâl*, Nşr. M.S.Kilanî, Beyrut: y.y.

Taberî, M. (1407). *Tarihul-Umem ve'l-Mülûk*, Beyrut: Darü'l-Kutubu'l-İlmiyye.

Taftazanî, S. (1989). *Şerhul-Makâsîd*, thk. A.Umeyra, Beyrut: y.y.

Tancî, M. (1969). *el-Mucemu'z-Zehebî*, Beyrut: y.y.

Uludağ, S. (2009). *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yaman, A. (2014). *Müslüman Bilincinde Savaş, Şiddet Karşısında İslâm*, Ankara: DİB Yayınları.

Yeprem, M. S. (2011). *İrâde Hürriyeti ve İmâm Mâtürîdî*, İstanbul: MÜ. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları.

Zâhir, İ., (1984). *Şiâ'nın Kur'ân, İmâmet ve Takiyye Anlayışı*, Terc: H. Onat - S. Hizmetli, Ankara: y.y.

Zebidî, M. (trs.). *Tâcü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, Beyrut: Mektebetül-İlmiye.

olup son derece yüksektir. Buradaki ifadeler esas itibariyle Suriye Karşıtlığı ölçeğinde yer alan ifadelerin anti tezi niteliğindedir. Nitekim saha araştırması esnasında Suriye Karşıtlığı ölçeğinde yer alan ifadelere katılanların bir kısmı inanç ölçeğindeki ifadelerle de kesinlikle katıldığını belirttikten sonra anketin çelişkili olduğunu ifade etmesi de bunun en somut delilidir.

Özellikle Suriyeliler geldikten sonra kendi vatandaşlarımızın işsiz kaldığını ve kendi vatandaşımız açken Suriyelilerin doyurulduğunu düşünenlerin, “Rızık Allah’tandır” ifadesine gelindiğinde de kesinlikle katıldıklarını belirttikten sonra anketin çelişkili olduğunu vurgulamaları manidardır. Hatta bazı katılımcıların, bu inanç ifadelerine katıldıklarını beyan ettikten sonra Suriye Karşıtlığı içeren ifadelerini değiştirmeyi talep ettikleri görülmüştür. Aslında bu durum Konya’nın muhafazakar* kimliğinin en somut yansımasıdır.

Söylemde inancından hiçbir şekilde taviz vermese de pratikte yukarıda da ifadesini bulan verili formlardan hareketle daha farklı bir eylemsellik tercih etmektedir. Bu durum insanoğlunun inanç dünyası ile söz konusu inanç akidelerinin gündelik hayatta ne kadar karşılık bulduğu tartışmasına ilişkin önemli bir veri teşkil etse de bu tartışmaya burada girilmeyecektir. Dinin inanç noktasındaki emirlerini gündelik hayatta bire bir eyleme dönüştüremese bile bu emirleri dil ile ikrar etmemek itikadi bir soruna işaret etmesi açısından bir Müslüman için sakıncalıdır.

Bu anlamda, inanca ait bağlılıklar, itikadî anlamdaki kutsallar ve bu kutsallardan beslenen manevi ve kültürel kodların kente için bir dindarlık ve gelenek ile harmanlandığını söylemek mümkündür.

Tablo 7. İkamet Edilen Apartman ya da Sokakta Suriyeli Komşusu Olup Olmadığı

	Sayı	Yüzde
Evet	569	47,4
Hayır	497	41,4
Bilmiyorum	134	11,2
Toplam	1200	100,0

Tablo 7’den de görüleceği üzere katılımcıların yarısına yakınının Suriyeli komşusu bulunmaktadır. Buna komşusu olduğu halde bilmeyenler de dahil edildiğinde oran %50’nin üzerine çıkmaktadır.

Tablo 8. Suriyeli Komşularla İlişkiler

* Çalışma boyunca muhafazakar kavramı dindarlık anlamında değil birçoğu dinden neşet etse de verili geleneksel formların muhafaza edilmesi anlamında kullanılmıştır.

